

Släktet *Hieracium* (fibbla) i Småland

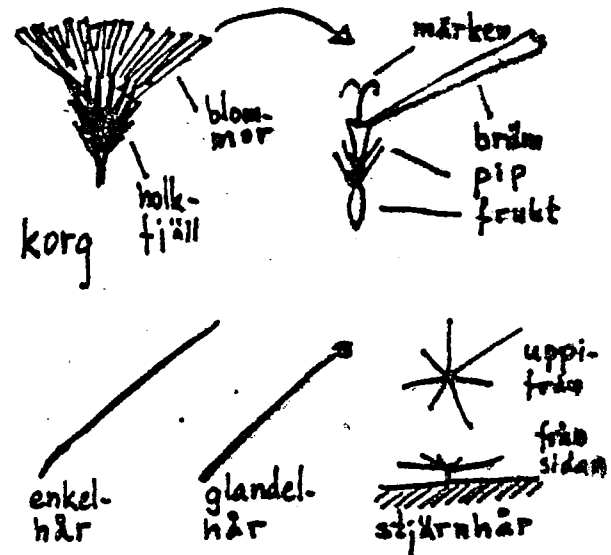
Thomas Karlsson
 Botaniska Museet, Ö. Vallgatan 18
 223 6† Lund

Av *Hieracium*-släktet finns det minst 2000 arter i Sverige. Endast specialister kan ha alla dessa aktuella. Emellertid går det att sortera upp dem på artgrupper, som mera motsvarar arterna inom andra växtsläkten. Grupperna är i stort sett lätta att känna igen och många har intressanta utbredningar, så att det är lönt att hålla rätt på dem i ett projekt som Smålands Flora.

Av de tio arter/grupper som finns i Småland är det bara ängsfibbla och klippfibblor som är svåra att känna igen. De är också sällsynta och har - såvitt man vet! - en liten utbredning. De andra åtta är lätt igenkännliga, allmänna och typiska i stora delar av landskapet.

Det är särskilt nordöstra Småland som bjuder på en rikedom av fibblor. Här har vi både de sällsynta klippfibblorna och ängsfibblan, och vidare en vild ras av rödfibblan. Fattigast tycks det vara i sydväst, där kvastfibblor och skogsfibblor, kanske även styvfibblor faller ifrån. Det blir intressant att se om inventeringen kommer att bekräfta dessa första intryck!

Några termer behöver förklaras. -- *Hieracium* tillhör ju familjen Asteraceae, korgblommiga. Hos den familjen är de enskilda blommorna små och sitter samlade i *korgar* (som man lätt uppfattar som blommor). Korgen bekläds utvändigt av *holkfjäll* som kan ha olika typer av hår. Varje enskild blomma består av ett tunglikt *kronbräm* som är gult hos alla arter utom hos rödfibblan, där det är rött. Brämet går neråt över i en *kronpip* och ur den sticker pistillen med sina två tillbakaböjda *märken*. Det är viktigt att lägga märke till färgen på märkena hos utslagna, fräscha blommor. Det ger en karaktär för att skilja ut de svåra klippfibblorna. Om man pressar fibblor, så ska man alltid anteckna märkenas färg i friskt tillstånd (gula, gröngula eller gulbruna).

Hår finns av fyra huvudtyper: *enkla hår* och *glandelhår*, som syns utan lupp t ex på holkarna (de senare har en knopp i spetsen); *stjärnhår*, som är mycket små, knappt millimeterstora, och har grenar som strålar ut stjärnformigt; sitter de glest får man ha lupp för att se dem, sitter de tätt uppfattar man det som vitt ludd (t ex på undersidan av gråfibblans blad); samt *mikroglandten*, som finns på klippfibblornas holkar och syns som små glänsande, oskaftade punkter i stark förstoring på färskt material. På pressat material är de mycket svåra att se.

- A Blomkorgar ensamma på bladlös stjälk; blad i täta rosetter på marken, grå- eller vitludna undertill 1 Gråfibbla
- AA Blomkorgar flera på varje stjälk (utom hos nödvuxna individ!); blad aldrig ludna undertill
- B Blommor röda eller rödgula 3 Rödfibbla
- BB Blommor rent gula
- C Korgar små (ca 2 cm breda som utslagna) och tättsittande; blad otandade, smala, samlade till en rosett på marken
- D Lågväxt, med blåaktiga, ovan- och undertill alldeles kala blad (enstaka långa hår finns i själva bladkanten) 2 Revfibbla
- DD Högväxta, med rent gröna, håriga blad. Östliga!
- E Normalt med kraftiga utlöpare; blad och stjälkar ej märkbart stjärnhåriga 4 Ängsfibbla
- EE Oftast utan utlöpare; blad undertill, liksom stjälkarna tydligt stjärnhåriga (lupp!) 5 Kvastfibblor
- CC Korgar stora (2,5--4 cm breda som utslagna) på utdragna skaft; blad tandade; högväxta arter
- D Märken rent gula; blad blåaktigt gröna; holkfjäll klädda med mikroglandler (synliga under stark lupp som små gnistrande prickar) samt dessutom med andra typer av hår. Sällsynta fibblor i solvarm terräng, särskilt klippor 6 Klippfibblor
- DD Märken gröngula till brunaktiga; blad rent gröna; holkfjäll utan mikroglandler men ofta med andra slags hår. Allmänna arter i skogsmark och på renar
- E Med bladrosett vid stjälkens bas (någon gång visser vid blomningen!); högst fem blad på stjärken
- F Rosettblad med tvär eller hjärtlik bas; stjälkblad vanligen 1, skaftat (saknas ofta, sällan 2) 7 Skogsfibblor
- FF Rosettens blad jämnt avsmalnande mot basen; stjälkblad (1--2--5, (det enda eller) de övre utan skaft 8 Hagfibblor
- EE Utan bladrosett vid basen (någon gång sitter de nedersta stjälkbladen tätare ihop); stjälkblad 6--många
- F Blad med platt kant, ganska breda, glest sittande, 6--12; holkfjällens spetsar tryckta till holkens sidor 9 Styvfibblor
- FF Blad med nervikt kant, jämmsmala, tätt satta, många; holkfjällens spets utåtböjd 10 Flockfibbla

1. Gråfibbla, *Hieracium pilosella*. -- 1--2 dm hög, bildar ofta stora rena mattor genom sina utlöpare. Bladen är långhåriga på ovansidan och grå- eller vitludna på undersidan. Normalt är stjälken ogrenad. Kantblommorna har på undersidan en röd mittstrimma. -- Gråfibblan är mycket allmän och saknas knappast i någon Smålandsruta. Den växer på torr mark; hittar man den i kärr är det på de översta tuvtopparna. -- Blomningstid juni.

2. Revfibbla, *Hieracium auricula*. -- Hög som gråfibbla, men spädare. Bladen är smalare, blåaktigt gröna, kala på båda sidor men försedda med borst nertill i kanten. Stjälken har ibland ett blad och överst sitter några få korgar tätt tillsammans (på späda exemplar händer det att bara en korg slår ut, men då sitter knoppar till fler korgar intill på stjälken). Blomkorgarna är mindre och blommorna ljusare gula än hos gråfibblan; kantblommorna saknar rött undertill. -- Revfibblan är mycket allmän och brukar alltid finnas när man letar efter den. Den växer på något fuktig gräsmark, dikeskanter osv, ofta tillsammans med, men något fuktigare än gråfibblan. -- Blomningstid juni.

3. Rödfibbla, *Hieracium aurantiacum*. -- 3--5 dm hög. Omedelbart igenkänd från alla sydsvenska fibblor genom de röda blommorna. I övrigt är den lik ängsfibbla (se figur) och har alltså kraftiga revor, med vilka den bildar täta bestånd.

Rödfibblan är ganska ofta odlad och förvildas gärna på vägkanter och i gräsmattor. Som sådan är den känd från strödda platser över hela Småland. Den odlade underarten (subsp. *sativus*) har enhetligt mörkröda blommor. -- Men i NÖ Småland (åtminstone socknarna Barkeryd, Höreda och Pelarne) finns det också en vild rödfibbla, som växer i något fuktig hagmark. Den har de yttre blommorna i varje korg mörkröda, medan de inre är orange med mörkröda spetsar. Den heter subsp. *excelsius*. -- Det vore fint om uppgifter om rödfibblan följes åt av kommentar om det verkar vara den vilda underarten! -- Blomningstid juni--juli.

4. Ängsfibbla, *Hieracium pratense*. -- 3--5 dm hög. Blad smala, rent gröna, häriga på båda sidor (men inte stjärnhåriga!). Stjälken har bara ett par blad; korgsamling kompakt, rikt sammansatt. Har i regel kraftiga revor.

Ängsfibblan är sällsynt, och är i Småland funnen som vild bara i nordöst (rapporter från socknarna Flisby, Gladhammar, Hannäs, Odensvi). Lokaltypen i Småland okänd, men förmodligen på måttligt fuktig mark. (Dessutom finns den införd i gräsmattor och på banvallar i Jönköpingstrakten och i Växjö.) -- Blomningstid juni.

5. Kvastfibblor, *Hieracium* grupp *Stiptolepidea* (synonym *H. dubium*). -- 3--9 dm hög, med ett par blad på stjälken och många i rosett. Kvastfibblorna är av växlande utseende: somliga har kompakt, andra utbredd blomställning (se bild), och den spretiga hårigheten i stjälkens överdel kan vara mycket olika utvecklade. Som helhet är dock gruppen lätt att känna igen på sitt 'flaggstångsliknande' utseende. Det enda som kan bereda svårighet är att skilja ut den sällsynta ängsfibblan (se nyckeln). Särskilt viktigt är då, att bladen och stjälken är märkbart stjärnhåriga på kvastfibblorna. Några av kvastfibblorna kan bilda utlöpare, så den karaktären är mindre säker.

Kvastfibblorna är allmänna på torrare vägkanter och berghällar i hela Ö Småland; i väster finns den bara på enstaka lokaler och mer eller mindre tillfälligt. -- Blomningstid juni.

6. Klippfibblor, *Hieracium* grupp *Oreadea* (synonym *H. saxifragum*). -- Klippfibblorna varierar mycket i utseende. Somliga har 0--1-bladig stjälk och bladrossett och liknar en skogsfibbla. Andra har 2--5 stjälkblad och kan förväxlas med en hagfibbla. Ytterligare andra har 5--10-bladig stjälk och liknar då en styvfibbla. Det är alltså frågan om en grupp av 'dubbelgångare'. Det som håller ihop dem är deras grå- eller blågröna bladfärg, de alltid gula märkena, deras förkärlek för klippterräng, och framför allt de små mikroglandlerna på holkarna. Ser man alltså en påtagligt blå- eller grågrön 'skogs-' 'hag-' eller 'styvfibbla' i klippterräng, så bör man kontrollera om det inte är en klippfibbla.

Klippfibblorna är sällsynta i Småland (såvitt man vet!) och är i stort sett inskränkta till nordöst och bergen Ö om Vättern. -- Blomningstid juni--aug.

7. Skogsfibblor, *Hieracium* grupp *Silvaticiformia* (synonym *H. sylvaticum*). -- 2--5 dm hög, med välutvecklad, utbredd bladrossett men utan eller med bara ett stjälkblad (ytterst sällan 2). -- Växer i rikare skogsmark, mera sällan på öppen mark. Har inte alls samma tendens att växa på kulturmark som de följande. -- Blomningen har sitt maximum i juni, börjar blomma någon vecka tidigare än hagfibblorna.

8. Hagfibblor, *Hieracium* grupp *Vulgatiformia* (synonym *H. murorum*; *H. vulgatum*). -- 3--10 dm hög, med bladrossett, som sällan är utbredd och som är fåbladigare än hos skogsfibblorna. Stjälkblad oftast 2--4, sällan 1 eller 5--6, med avsmalnande bas, åtminstone de översta oskaftade. Vissa hagfibblor har brunspräckliga blad. -- Hagfibblor är mycket allmänna i hela landskapet. De växer i skogs- och hagmark, i bryn och på vägrenar. -- Blomningstid juni--juli.

9. Styvfibblor, *Hieracium* grupp *Tridentata* (synonym grupp *Rigida*; *H. rigidum*; *H. laevigatum*). -- 5--12 dm hög, utan bladrossett men med 6--12 (eller hos kraftiga ex fler) stjälkblad. Korgställning ofta ganska rikt förgrenad, ej tydligt flocklik upptill. -- Styvfibblorna är åtminstone traktvis mycket allmänna, men tycks saknas i vissa områden i Småland. De växer inee i skogsmark, utan i öppen terräng, på vägrenar, i grustag, på ljunngmark m m. -- Blomningstid juli, alltså klart efter det att hagfibblorna haft sin säsong.

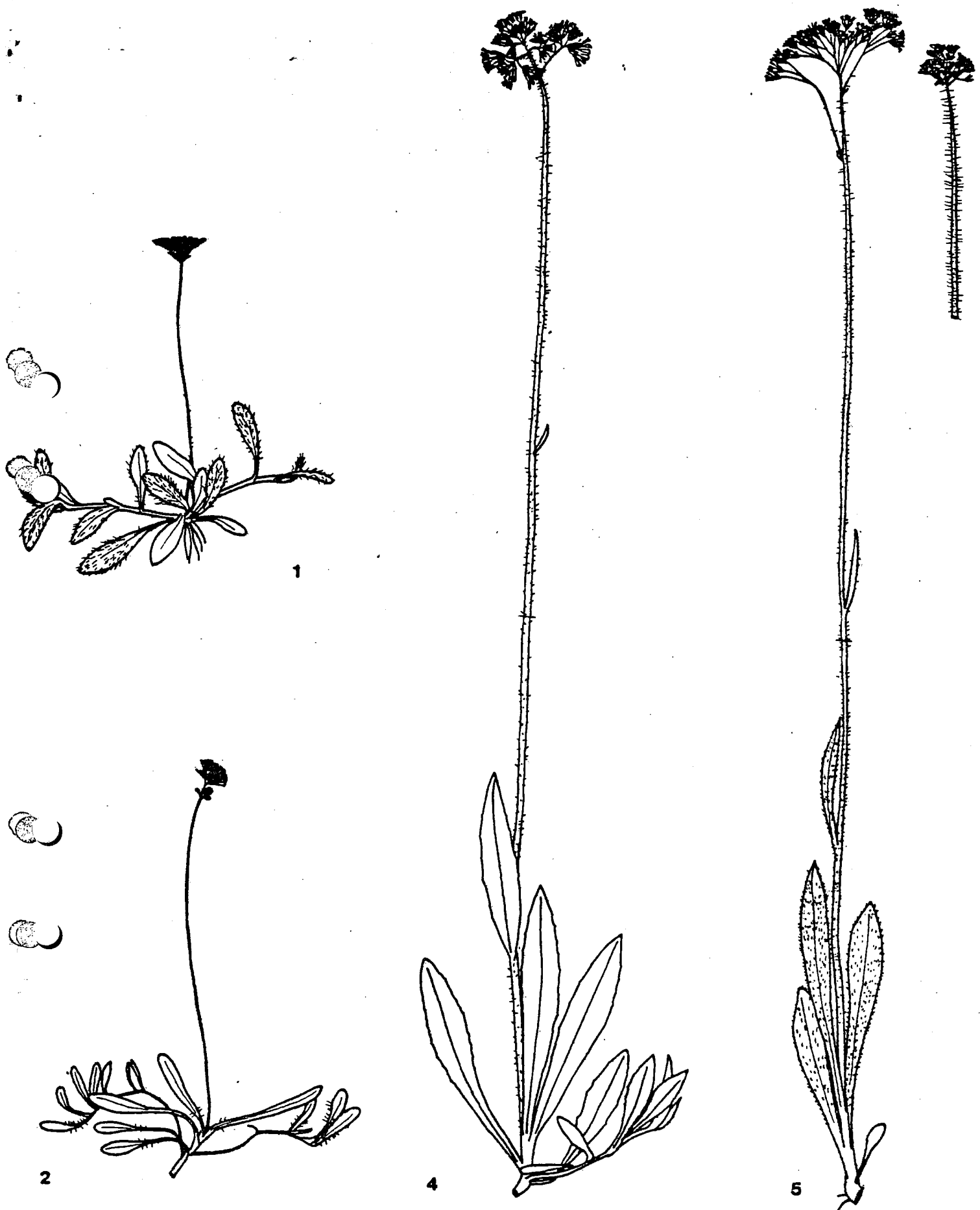
10. Flockfibbla, *Hieracium umbellatum*. -- Upptill meterhög eller mer, alldeles kal eller någon gång hårig längst ner (våra andra fibblor är håriga åtminstone på holkfjällen). Stjälkblad många, smala, med glest och svagt tandad, nervikt kant. Korgställningen är rikt förgrenad (det avritade exet är ovanligt fåkorgigt) och de översta korgarna sitter i tydlig flock (dvs korgskaften går ut från samma punkt).

Normalt är flockfibblan högväxt, men på sandhedar, i kustklippor m m dyker det upp lågväxta typer. I extremfallet kan de t o m få bara en blomkorg! Även sådana ex känner man omedelbart igen på de kala holkfjällen med utböjda spetsar

Flockfibblan är mycket allmän över hela Småland. Den växer framför allt på vägkanter och i skogsbryn, men även, som nämnt, på sandfält och i kustklippor. På Gotland har jag även sett den i en löväng. -- Blomningstid juli--sept men framför allt augusti, varigenom den blir vår senaste fibbla.

Presentationen ovan bygger på Erik Almquists *Hieracium*-avsnitt i Krok & Almquists flora, i Skånes flora (av Henning Weimarck), samt Hulténs atlas.

Vill man bestämma småarten är man hänvisad till antikvarisk litteratur, främst arbeten av Hugo Dahlstedt: i Neumans Sveriges flora (1901), i Lindmans Svensk fanerogamflora (1918), samt den fristående monografien Sydöstra Sveriges Hieraciumflora (1890, 1893, 1894).

1 Gråfibbla, *Hieracium pilosella*
 2 Revfibbla, *Hieracium auricula*
 (3 Röd fibbla, *Hieracium aurantiacum*; ej avritad; lik nr 4 fast rödblommig)
 4 Ängsfibbla, *Hieracium pratense*
 5 Kvastfibblor, *Hieracium* grupp *Stiptolepidea*, två olika

(6 Klippfibblor, *Hieracium* grupp *Oreadea*; ej avritad; till habitus lik nr 7, 8 eller 9)
 7 Skogsfibblor, *Hieracium* grupp *Silvaticiformia*